

تحلیل مؤلفه های فلسفه اگزیستانس در آثار صادق چوبک و غلامحسین ساعدی

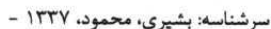
www.ketab.ir

نویسندگان:

دکتر محمود بشیری

عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

دکتر نیلوفر انصاری

نویسندگان محمود بشیری، نیلوفر انصاری.

مشخصات نشر: تهران: امید مجد، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری: ۲۴۰ ص.

شایک: ۱-۱-۹۷۵۶۹-۶۲۲-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: چوبک، صادق، ۱۲۹۵ - ۱۳۷۷ - نقد و تفسیر.

موضوع: ساعدی، غلامحسین، ۱۳۱۴ - ۱۳۶۴ - نقد و تفسیر

Saidi, Ghulam Husayn -- Criticism and interpretation: موضوع:

موضوع: اگزستانسیالیسم در ادبیات

موضوع: Existentialism in literature

موضوع: داستان‌های فارسی - قرن ۱۴ - تاریخ و نقد
Persian fiction -- 20th century -- History and criticism

شماره افزوده: انصاری، نیلوفر، ۱۳۶۶-

شناسه آق و مده: Ansari, Nilofar

رده بندی کنگره: PIR ۸.۱۲

ردہ بندی دیوے: ۸۶۲/۳

شماره کتابشناسی ملی: ۷۶۰۹۲۳۰

وضعیت رکورد: فیفا

اعلانات اسلام آباد

۱- انسان عطا کرد و فکر و قلم

نویسندگان: دکتر محمود بشیری (عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)، دکتر نیلوفر انصاری

ناشر: امید مجد

نوبت چاپ: اول / پاییز ۱۴۰۰

تیراز: صد نسخه

چایخانه و صحافی: دیجیتالی نشاط

صفحہ بندی: عباس پور قاسمی

قیمت: چهل و پنج هزار تومان

شایک: ۱-۱-۹۷۵۶۹-۶۲۲-۹۷۸

تلفن: ۰۲۱-۲۲۰۶۵۵۶۹

آدرس: تهران - صندوق پستی ۱۵۵۸-۱۴۶۶۵

۱۹.....	فصل اول: کلیات و تعاریف
۲۱.....	اگزیتانس
۲۴.....	موقعیت‌های مرزی
۲۴.....	خصلت‌های موقعیت‌های مرزی
۲۶.....	ماهیت موقعیت‌های مرزی
۲۶.....	انواع موقعیت‌های مرزی
۲۷.....	مرگ
۲۸.....	رنج
۲۹.....	ترس آگاهی
۳۰.....	گناه
۳۳.....	روشنگری اگزیتانس
۳۳.....	نسبت و ارتباط
۳۵.....	متافیزیک
۳۶.....	امور احاطی
۳۶.....	چهار ظهور حقیقت احاطی انسان
۳۷.....	امر متعالی

۳۹	رمز
۴۰	مراحل سیر اگزیستانس
۴۰	مرحله استحسانی
۴۱	مرحله اخلاقی
۴۲	مرحله ایمان
۴۵	اگزیستانس نزد یاسپرس
۴۹	امکانات اگزیستنسیل
۴۹	خود بودن (من بودن)
۵۱	امکان آزادی
۵۵	امکان آگاهی مطلق
۵۶	سرچشمه‌های اندیشه اگزیستانس
۵۸	وضع کنونی فلسفه‌های اگزیستانس
۵۹	تأملی در مورد فلسفه‌های اگزیستانس با التفات به مشرب عرفان
۶۰	وجه تشابه فلسفه‌ی اگزیستانس با برخی انواع مرتبط با فلسفه
۶۰	تجربه گرایی
۶۱	انسان گرایی
۶۲	ایده‌آلیسم
۶۳	پراگماتیسم
۶۴	ادبیات اگزیستانسیالیستی
۶۷	فصل دوم: آشنایی با نویسندگان
۶۹	آشنایی با نویسندگان (صادق چوبک و غلامحسین ساعدی)

۶۹	صادق چوبک
۷۲	بررسی بستر تاریخی
۷۴	غلام حسین ساعدی
۷۶	بررسی بستر تاریخی
۷۹	فصل سوم: چوبک و اگزستانس
۸۳	بررسی مؤلفه‌های اگزستانس در آثار صادق چوبک
۸۳	مرگ
۸۴	مرگ در داستان‌های صادق چوبک
۸۵	داستان «گل‌های گونشی»
۸۷	داستان «زیر چراغ قرمز»
۸۸	داستان «آخر شب»
۸۹	داستان «مردی در قفس»
۹۰	داستان «پاچه خیزک»
۹۱	داستان «روز اول قبر»
۹۱	داستان «قفس»
۹۲	داستان «انتری که لوطیش مرده بود»
۹۳	داستان «دسته گل»
۹۳	داستان «عروسک فروشی»
۹۵	داستان «تنگسیر»
۹۷	داستان «سنگ صبور»

- رنج ۱۰۳
- رنج ناشی از «بی تفاوتی دیگران» ۱۰۴
- «داستان عدل» ۱۰۴
- رنج ناشی از «تنهایی» ۱۰۵
- «داستان مردی در قفس» ۱۰۵
- رنج ناشی از «انسان بودن» ۱۰۶
- «داستان مسیو الیاس» ۱۰۶
- رنج ناشی از «تنگی معیشت و ستم دوران» ۱۰۷
- داستان چرا دریا توفانی نیده بود ۱۰۷
- داستان یحیی ۱۰۸
- رنج ناشی از «نقص عضو» ۱۰۸
- «داستان چشم شیشه‌ای» ۱۰۸
- رنج ناشی از «درد» ۱۰۹
- «داستان یک چیز خاکستری» ۱۰۹
- رنج ناشی از «تنهایی، حسادت، عشق، ظلم و ستم دوران و بلایای طبیعی» ۱۰۹
- «داستان سنگ صبور» ۱۰۹
- رنج ناشی از «شهوت» ۱۱۲
- «داستان نفتی» ۱۱۲
- رنج ناشی از «عشق» ۱۱۳
- «کفتر باز» ۱۱۳
- رنج ناشی از «ظلم و ستم دوران» ۱۱۴

- ۱۱۴..... «داستان گور کن‌ها»
- ۱۱۶..... ترس و دلهره
- ۱۱۸..... عوامل ترس
- ۱۱۸..... ترس از «بلاهای طبیعی»
- ۱۱۸..... «داستان چرا دریا توفانی شده بود»
- ۱۲۰..... ترس از مرگ
- ۱۲۰..... «داستان دسته گل»
- ۱۲۱..... «سنگ صبور»
- ۱۲۲..... ترس از «آینده»
- ۱۲۳..... ترس از «تنهایی»
- ۱۲۳..... ترس از «دیو و تاریکی و امو موهوم»
- ۱۲۴..... ترس از «روابط نا مشروع»
- ۱۲۵..... ترس ناشی از «بلاهای طبیعی»
- ۱۲۷..... گناه
- ۱۲۸..... گناه «شهوت و دوستی با هوی و هوس»
- ۱۲۸..... داستان «بعد از ظهر آخر پاییز»
- ۱۳۰..... گناه «خودبینی»
- ۱۳۰..... داستان «همراه»
- ۱۳۱..... گناه «دزدی»
- ۱۳۱..... داستان «دزد قالباق»
- ۱۳۱..... گناه «ظلم و ستم»

پیشگفتار

ادبیات به اعتبار اختصاص داشتن به نوع انسان و اساساً به خاطر پیوند و خویشاوندی با اندیشه، به هیچ عنوان از فلسفه و تفکرات فلسفی برکنار نبوده است. انکار و تخطئه نظام‌های فلسفی در سنت ادبیات فارسی به هیچ عنوان به معنای بیگانگی گفتمان ادبیات فارسی با فلسفه در معنای غیر فنی آن نیست. در واقع اگر فلسفه در معنای عام آن، نه الزاماً یک سیستم فکری - فلسفی مدون و منسجم با قواعد منطقی و استنتاجات صحیح، در نظر گرفته شود، می‌تواند در گزاره «ستیز و نزاع تاریخی ادبیات و فلسفه» تجدید نظر کرد. در حقیقت فلسفه در مفهوم عام به معنای حرکت ذهن به سمت کشف و گشایش اسرار هستی و به پرسش گرفتن آن مجموعه است؛ بنابر این تعریف می‌توان در هم تنیدگی و ارتباط درونی تنگاتنگی میان کثیری از آثار ادبی به جامانده با فلسفه را مشاهده و کشف کرد. پیوند فلسفه و ادبیات در دوره معاصر و به صورت اخص در غرب مدرن، به مراتب از دوران پیشامدرن محکم‌تر و برجسته‌تر به نظر می‌رسد و در این میان سهم فیلسوفان وجودی از بقیه برجسته‌تر بوده است. فیلسوفان و شبه فیلسوفان همانند هایدگر، سارتر، دوبووار، کامو، کافکا، داستایوفسکی و... با عطف توجه ویژه به ادبیات، آن را به عنوان ابزاری کار آمد جهت ارائه و بیان اندیشه‌های فلسفی به کار گرفته‌اند.

نتیجه طبیعی تلفیق ادبیات و فلسفه و به صورت اخص فلسفه وجودی، سرایت تم‌هایی چون تنهایی، انزوا، ناامیدی، دلهره، اندوه و پوچی به متون ادبی بوده است؛ به عبارتی، فلسفه اگزیستانس ادبیات را به سوی عوالم جدید و بعضاً تراژیک سوق داده است. در این میان، ادبیات فارسی نیز از تمامی این تغییر و تحولات برکنار و مصون

نمانده است و با فاصله زمانی نه چندان طولانی، مفاهیم فلسفی را با شدت و ضعف و به صورت‌های گوناگون در خود تجربه کرده است.

در گفتمان ادبیات معاصر فارسی آثاری که دغدغه‌های وجودی مرکز ثقل آن‌ها را تشکیل می‌دهد، رشد چشمگیری داشته است. در گسترش این آثار علاوه بر سهم قابل توجه ترجمه، عوامل دیگری چون معضلات سیاسی، بحران‌های اجتماعی و فضای نسبتاً باز، جهت‌آیراد اینگونه اندیشه‌ها خصوصاً از شهریور ۱۳۲۰ به بعد نقش مهمی ایفا کرده‌اند. از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ به بعد با شکست و انزوای جریان‌های روشنفکری، به کارگیری اندیشه مذکور در فضای ادبیات فارسی به اوج خود رسیده است.

در حقیقت اندیشه وجودی به طور طبیعی با انسان همراه است و بافت و بسترهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی متغیر می‌توانند در رشد یا رکورد این فرایند طبیعی اثرگذار باشند.

از میان نویسندگان موفق حوزه ادبیات داستانی صادق چوبک با توجه به سابقه‌ی آشنایی با داستایوفسکی و چخوف، آثار خود را تحت تأثیر جریانان نویسندگی فرامرزی خلق کرده است؛ نویسندگان نسل بعد از جمال‌زاده و هدایت و علوی با فضای داستان‌نویسی آمریکا نیز آشنا شدند و تحت تأثیر شگردهای نویسندگان آمریکایی داستان‌های خود را نوشتند.

در حقیقت می‌توان داستان‌های صادق چوبک را صرف نظر از قیود مکانی و زمانی، دغدغه وجودی نوع انسان مسأله‌مند دوره معاصر قلمداد کرد که پس از تجربه دردناک مدرنیته در باتلاق بحران‌های خود ساخته، فرو رفته و در پی احیای حیثیت و موجودیت از دست رفته خود است.

بین مسائل انسان ایرانی که با نسخه‌ی سقیمی از مدرنیته غربی مواجه بوده است با مسائل و دغدغه‌های انسان غربی که مدرنیته را به صورت کامل درک کرده است. طبیعتاً وجوه افتراق بسیار زیادی وجود دارد اما این مسأله بدین معنا نیست که تبعات مدرنیته دامن‌گیر انسان شرقی نشده و یا اینکه از طوفان آسیب‌های مدرنیته تنها نسیمی به شرق ورزیده است؛ در واقع با مشاهده واقعیت‌های اجتماعی جوامع اخیر می‌توان ادعا کرد، در جوامعی که پروژه مدرنیته به صورت کامل در آنجا پیاده نشده

است، تبعات آن به مراتب بیش از جوامعی بوده است که مدرنیته را به صورت کامل در خویش تجربه کرده‌اند. بر این اساس، این داستان‌ها را می‌توان از نظر مفهومی در ردیف داستان‌های جهانی همانند بیگانه، جنایت و مکافات، مسخ، ناتوردشت و... قرار بگیرد و ارجاع آن به جامعه‌ی انسانی در عصر مدرن قلمداد گردد.

غلام‌حسین ساعدی (۱۳۱۴ - ۱۳۶۴) نیز از جمله نویسندگان توانای ادبیات داستانی ماست. اگر چه تمامی آثار او چون نویسندگان دیگر همگی در یک سطح نیستند، اما این از ارزش کار او به عنوان یکی از چهره‌های مطرح در ادبیات ما نمی‌کاهد. در واقع ساعدی قدرت فوق‌العاده‌ای در قصه‌نویسی دارد. او می‌تواند به یک داستان بی‌محتوا، معنی ببخشد. قهرمانان قصه‌های او نظیر شخصیت‌های قصه‌های چوبک از طبقات محروم و بد بخت جامعه ایران خصوصاً آذربایجان یا تهران است.

اگر چه ساعدی همچون چوبک فلسفه اگزیستانس را تجربه کرده است و در داستان‌های خود از آن استفاده کرده، او هم راه حل مناسبی برای زندگی نمی‌یابد.

اگزیستانس در مقایسه با مکاتب فلسفی چون ناسیونالیسم و مارکسیسم و... در ایران کمتر شناخته شده و به ندرت از آن سخن به میان آمده است، با این حال نباید پنداشت که تأثیر آن بر گفتمان‌های مختلف ادبی و سیاسی اجتماعی ایران کمتر از مکاتب یاد شده است.

چهره‌های اصلی این مکتب فلسفی با پل زدن میان ادبیات و فلسفه توانستند؛ فضای فکری سال‌های پس از جنگ جهانی دوم را به زیر سلطه در آورند، چنان که ژان پل سارتر در کنار آثار کلاسیک فلسفی مانند هستی و نیستی و نقد خرد دیالکتیکی با انتشار رمان و نمایش نامه‌هایی چون تهوع، در بستر و... بر گفتمان ادبی آن سال‌ها نیز تأثیر گذار بود.

این ویژگی در کنار تأکید اگزیستانسیالیست‌ها بر تعهد ادبی سیاسی هنرمندان و روشنفکران، نقد پوزیتیویسم و... سبب حضور و تأثیر آن‌ها در میان فرهیختگان ایرانی به ویژه در سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ نیز شد تا آنجا که نشان دادن تأثیر آرا و اندیشه‌های کسانی چون سارتر، هایدگر، کامو و نیچه و... بر چهره‌های اصلی آن سال‌های ایران

مانند صادق هدایت، احمد فردید، علی شریعتی، جلال آل احمد، احمد شاملو و محمدرضا شفیعی کدکنی کار دشواری نیست.

با وجود اینکه همگان به این امر اذعان می‌کنند که بررسی مناسبات بین فلسفه و ادبیات خصوصاً در عصر حاضر ضروری است، با اندکی جست و جو متوجه کم‌کاری در این زمینه می‌شویم تا جایی که حتی در تألیفات ادبای معاصر ایران به چیز برجسته‌ای نمی‌رسیم. اگر چه کسانی چون موحد، آشوری، و دیگران، دغدغه خویش را در این باب نشان داده‌اند، ادبیات عرصه‌ای بسیار وسیع است و پرداختن به تمام وجوه آن کاری طاقت فرسا است.